

מחקרים מגלים עד כמה חיוניים חינוך והעשרה בגיל הרך

מחקרים מראים שלחינוך טרום יסודי השפעות מרחיקות לכת על מנת המשכל, האופי ויכולת ההשתכרות של בני אדם בבגרותם. בעקבות המדינות העשירות, כעת גם אלה המתפתחות מתחילות להבין: ההשקעה בפעוטות משתלמת

00:10 02.11.2016 [אקונומיסט](#)

בבולאקביה, כפר הממוקם בלבם של שדות קנה הסוכר במזרח אוגנדה, אין פעוטונים. הסיבה לכך אינה מחסור בילדים. למרבית נשות הכפר יש שמונה ילדים לפחות, ומאחר שהפוליגמיה נפוצה שם מאוד, לכמה מהגברים יש ילדים רבים יותר. עד לאחרונה הסיכוי שהילדים הללו ילמדו בבית ספר היה נמוך מאוד. הוריהם הניחו להם לרוב להסתדר בכוחות עצמם, עד שהיו מסוגלים לאחוז מעדר בידיהם. כעת המצב הזה הולך ומשתנה. על יריעת ברזנט המונחת על הרצפה בכנסייה בנויה עץ ובוץ, פעוטות, כל אחד בתורו, משחקים במשחקים שבאמצעותם הם לומדים לספור, לאיית וליצור קשרים חברתיים עם חבריהם. עובדי ארגון הצדקה "Lively Minds" מלמדים את האמהות כיצד לטפח את המיומנויות הקוגניטיביות והחברתיות של ילדיהן, ואף מיעצים להן בכל הקשור לתזונה והיגיינה. לפי הארגון, מספר הילדים שהגיעו לציונים גבוהים דיים כדי להיחשב מוכנים לבית הספר הוכפל בזכות פעילותו. כמו כן, פחת מספר המקרים של שלשול ומלריה בקרב הילדים.

זוהי דוגמה אחת ליתרונות הרבים של השקעה בחינוך לגיל הרך, הכולל כל דבר המשפר את הבריאות הגופנית והשכלית של ילדים ופעוטות לפני הגיעם לגיל שמונה. על פי כתב העת הרפואי "לנסט", בשנת 2000 הופעלה תוכנית מקיפה של חינוך לגיל הרך רק בשבע מדינות מתפתחות, ואילו כיום תוכניות כאלו קיימות במחציתן כמעט. המטרות לפיתוח בר קיימא של האו"ם — רשימת יעדים לפיתוח בינלאומי עתידי שהציעו סוכנויות האומות המאוחדות ושהוצגה בינואר — קוראות ליישם גישה כלל עולמית לחינוך בגיל הרך עד 2030.

לטווח הרחוק

ממשלות עניות וכלכלנים רבים מתלהבים מתוכניות חינוך לגיל הרך, אך התלהבות זו אינה נובעת רק מדאגה לילדים, אלא גם מהרצון להקל על אמהותיהם כדי שייצאו לעבוד. רק 55.3% מהנשים בגיל העבודה בעולם אכן עובדות מחוץ לבית או מחפשות עבודה — פחות משיעורן ב-1990. יחד עם זאת, התועלת שהחברה תפיק מתוכניות חינוך כאלו עולה בהרבה על מתן מקום שהורים יכולים להשאיר בו את ילדיהם לכמה שעות.

מחקר שנערך באחרונה מצא ש-43% מהפעוטות מתחת לגיל חמש במדינות עניות, כלומר כ-250 מיליון ילדים, לא יצליחו להגשים את "הפוטנציאל ההתפתחותי" שלהם בשל כשלים שניתן למנוע באמצעות חינוך בגיל הרך. בגיל הזה המוח נחשב רגיש במיוחד. בשלוש השנים הראשונות של האדם נוצרות במוחו כאלף סינפסות לשנייה, והוא פגיע לחבלות שמייצרות הורמוני דחק (סטרוס). אף על פי שדחק במידת-מה נחשב דבר חיובי, חוקרים סבורים כי דחק רב מדי מעכב התפתחות. גם הזנחה היא גורם הרסני, ופעוטות נשכרים מאוד מפעילות הדדית עם מבוגרים. מחקר של תוכנית הפעולה לחינוך כפרי של אוניברסיטת סטנפורד מצא כי לילדים הגדלים בכפרים בסין "מנת משכל נמוכה באופן שיטתי". הדבר נובע, בין היתר, מהעובדה שהאחראים לחינוך הילדים בזמן שהוריהם עובדים בערים הם הסבים והסבתות, שמעניקים להם תשומת לב מועטה.

עם זאת, לעתים יש נטייה להגזים במשמעות שמייחסים לממצאים המסתמכים על מדעי המוח. לחוקרים אין עדיין הבנה מלאה של ציר הזמן בהתפתחות המוח, ויש מחקרים שמראים כי ילדים מסוגלים להתגבר על מצוקות מוקדמות בחייהם. ואולם, ככל שהטראומה וההזנחה ממושכות יותר, ההתגברות עליהן תהיה קשה יותר. מחקרים רבים מצביעים על כך שממשלות שינהיגו מדיניות סדורה בנושא עשויות להועיל לילדים הגדלים תחת מנהיגותן. תוכנית אחת, הנחשבת ציון דרך מרכזי בתחום, החלה בג'מייקה בשנת ה-80: צוותים רפואיים החלו להנחות אז אמהות בענייני תזונה ולימוד באמצעות משחק; בהמשך, כשילדיהן בגרו והגיעו לגיל 22, נמצא כי יש להם מנת משכל גבוהה יותר, שהם אלימים פחות ומרוויחים כ-25% יותר בהשוואה ליתר בני גילם.

התומכים בתוכניות החינוך לגיל הרך מוסיפים כי התועלת שלהן אינה מוגבלת לילדים. טיפוח פעוטות מצמצם את הסיכוי שהציבור יצטרך לממן אותם כבגירים בעלי תפקוד לקוי. יתר על כן, לפי הבנק העולמי, כל דולר המושקע בחינוך טרום יסודי מפיק רווח של בין שישה ל-17 דולר לקופה הציבורית, שבא לביטוי בכוח עבודה בריא ויצרני יותר ובשיעורי פשיעה נמוכים יותר.

נראה כי מדינות מתפתחות רבות פועלות בהסתמך על ההנחה הזאת. סין התחייבה לדאוג לגני ילדים ולפעוטונים לכל הילדים במדינה; הודו קבעה לעצמה יעד דומה ומדינות אפריקאיות רבות משקיעות גם הן בפעוטות. אתיופיה הצהירה שתגדיל את מספר הילדים הלומדים בחינוך הטרם יסודי ב-80% עד 2020 (שיעורם ב-2009 היה 4%). גאנה הרחיבה את מערכת החינוך שלה והוסיפה שנתיים של חינוך טרום יסודי, ובאוגנדה מקדמים מהלך להוספת גן ילדים ופעוטון לכל בית ספר יסודי.

בין בריאות לחינוך

פרץ ההתלהבות מהחינוך הטרם יסודי מבורך וראוי היה לאמץ אותו כבר מזמן. ב-OECD, בעיקרו מועדון של מדינות עשירות, הוצאה על חינוך לגיל הרך נעה בסביבות 2.4% מהתמ"ג. במדינות עניות יותר, לעומת זאת, השיעור הוא פחות מאחוז אחד, כך לפי הבנק העולמי. כמו כן, מדינות עניות משקיעות סכומים גדולים בהרבה בבתי הספר היסודיים. באמריקה הלטינית, למשל, על כל דולר המושקע בחינוך ילדים בני פחות מחמש מושקעים שלושה דולרים על בני שש עד 11. הגדלת שיעור הנהנים מהחינוך לגיל הרך מוצדקת, אך הוצאה בתחום צריכה להיות מכוונת היטב. סבסוד מוסדות חינוך טרום יסודיים הוא צעד פופולרי בקרב הורים ופוליטיקאים, אבל רק אם תינתן לילדים במוסדות הללו תשומת הלב הראויה — מצבם יהיה טוב יותר משל אלה שנשארים בבית.

דו"ח שפורסם במאי על ידי המרכז להתפתחות הילד באוניברסיטת הרווארד מראה ירידה בהשפעתם הממוצעת של ניסויים בחינוך לגיל הרך ב-50 השנים האחרונות על הילדים המשתתפים בהם. "יש פוטנציאל עצום בחינוך לגיל הרך", אומר אורציו אנסטזיו מיוניברסיטי קולג' בלונדון. "הסכנה היא להניח שכל התערבות כזאת תצליח, ולא חשוב עד כמה התכנון שלה גרוע".

אפילו ששיפור התוכניות לחינוך הגיל הרך עשוי לשפר גם את חייהם של עשרות מיליוני ילדים, קיימת סכנה ממשית שגל ההתלהבות הנוכחי מהן יתפוגג אם תוצאותיהן יאכזבו את היוזמים. ממחקר שנערך באחרונה עולות כמה נקודות מרכזיות שעל ממשלות להביא בחשבון.

אחת מהן היא שהחינוך לגיל הרך צריך להתמקד ברווחתם הפיזית של הילדים, לא פחות מפיתוח היכולות השכליות שלהם. הרכיב הזה חסר כיום ברוב התוכניות החינוכיות. סזר ויקטורה מהאוניברסיטה הפדרלית של פלוטס בברזיל פרסם ב-2008 מחקר שעקב אחר קבוצות של ילדים בעלי איפיון סטטיסטי משותף מחמש מדינות — ברזיל, גוואטמלה, הודו, הפיליפינים ודרום אפריקה — ומצא כי קיים מתאם גדול בין גובהו של ילד בגיל שנתיים להישגיו בבית הספר ושכרו מאוחר יותר בחייו. אם כן, טיפול בתזונה לקויה של נשים הרות כמו גם של תינוקות ופעוטות — שיש בה כדי לעכב את התפתחות הילד — צריכה לעמוד בראש סדר העדיפויות של השלטונות. כמו כן, תוספים כגון יוד וברזל לנשים בהיריון ולתינוקות עשויים לשפר את ההישגים בלימודים.

לצד זאת, במדינות רבות המאמצים לעידוד התפתחותם של ילדים עד גיל חמש נופלים בין הכיסאות, בדרך כלל בשל הסבך הביורוקרטי שבין משרדי הבריאות והחינוך. יש לכך יוצאים מן הכלל. יוזמה

צ'יליאנית שנקראת "Chile Crece Contigo" ("צ'ילה גדלה אתך"), מופעלת ברחבי המדינה החל מ-2007. עובדיה מגיעים ל-80% מהאמהות העניות הצ'יליאניות עוד לפני הלידה, ומלווים אותן עד שילדיהן מגיעים לגיל ארבע. התוכנית מעניקה שירות אישי, החל בביקורי בית וכלה בסקירות בריאותיות (של מחלות תורשתיות, למשל), והממשלה נותנת תמריצים כספיים למשתתפיה. ייחודה של התוכנית הצ'יליאנית הוא ההשפעה ההדדית בין מבוגרים וילדים המשתתפים בה.

מתנהגים בהתאם

במדינות רבות החינוך לגיל הרך מתרכז בבניית מרכזים לטיפול בילדים, אך למה שמתרחש בהם מוקדשת הרבה פחות תשומת לב. "לעתים קרובות החינוך לגיל הרך מצטמצם לטיפול בילד", אומרת סוניה גיזה, מנהלת "Innovation Edge", מיזם שהוא חלק מקרן להתפתחות הגיל הרך בדרום אפריקה. הורים מעטים מבינים את הצורך בהתפתחות כוללת של גוף ושכל, היא טוענת. בקולומביה ניתן לראות דוגמאות של השקעות כספיות בחינוך שהובילו לתוצאות חיוביות ושלימות כאחד. ב-2011 פתחה הממשלה בתוכנית שבמסגרתה הועברו ילדים ממוסדות חינוך מקומיים קטנים למתקנים גדולים ויקרים פי שניים. בניגוד לציפיות הממשל, שההשקעה הכספית הגדולה יותר רק תיטיב עם הילדים, המעבר לסביבת לימוד אישית פחות הזיק להתפתחות הלשונית והמוטורית שלהם. על פי מחקר שהובילה ראקל ברנל מאוניברסיטת לוס אנדס בבוגוטה, תוכנית ביקורי בית זולה יותר לילדים צעירים יותר הניבה תוצאות טובות בהרבה. לפי המחקר, אחת הסיבות להצלחת התוכנית הזולה יותר היא התאמתה לגילם של הילדים. מעטים הפעוטות הדומים לג'ון סטיוארט מיל, הוגה הדעות שהחל ללמוד יונית עתיקה בגיל שלוש. בכמה מהמדינות במזרח אפריקה, שיטות ההוראה לפעוטות אינן תואמות כלל את גילם. במקומות אלה, הרחבת החינוך לגיל הרך פירושה פשוט הכנסת הילדים לבתי ספר מסורתיים שנה או שנתיים מוקדם יותר.

בחינוך הציבורי בקניה, למשל, השיעורים בכיתות הקדם יסודיות מזכירים את אלה שבבית הספר התיכון, רק עם ספסלים וכיסאות קטנים יותר. שיטות ההוראה אינן יצירתיות ומבוססות על שינון, והתוצאות, בהתאם, גרועות. כ-40% מהילדים בני השבע בקניה אינם יודעים לקרוא. כפי שקובעים חוקרים מאוניברסיטת קיימברידג', תוכנית לימודים טובה לגיל הרך היא ההיפך מזאת המופעלת בקניה. לילדים בגיל הזה נדרש לימוד על בסיס משחק והרבה מאוד דיבורים — אפילו רק מלמולים בין הילדים למבוגרים. למרות זאת, בטסי צ'ומו, המנהלת מרכז לימוד המבוסס על משחקים בשכונת עוני בניירובי, אומרת שההורים ספקנים ומתקשים לקבל את שיטות הלימוד הייחודיות. "הם רוצים מורים קפדניים וילדים שיושבים מאחורי שולחנות", היא מסבירה. מחקרים אחרים מראים שתוכניות חינוך פרטיות לגיל הרך מתגלות לרוב כחדשניות ביותר, ולפיכך על הממשלות להימנע מלהפריע להן. כך, למשל, התוכנית המופעלת בצ'ילה משלבת בין המגזר הפרטי והציבורי, ובמדינות רבות אחרות יוזמות פרטיות מקומיות מתפשטות עם הזמן בעזרת מעט עידוד מטעם הממשל.

אחת התוכניות האלה מופעלת בקניה ונקראת "קידוגו", ועם מייסדיה נמנית סבריינה חביב, שהגתה את הרעיון להקימה לאחר שכמעט מעדה ונפלה על פעוטות ששכבו על הרצפה במעון יום בניירובי. קידוגו מכשירה "אמהות יזמיות" שינהלו את הפעוטונים, המתפקדים כעסק לכל דבר ומגישים ארוחות בריאות. תוכנית הלימודים המשמשת אותם תואמת את גיל הילדים.

תוכנית אחרת שפועלת בדרום אפריקה נקראת "SmartStart", והיא מבקשת להביא את שירותי החינוך לגיל הרך למיליון ילדים בני שלוש עד חמש במדינה, שכיום אינם מקבלים אותם. ארגון הצדקה המממן את התוכנית שוכר את שירותיהם של מובטלים, מכשיר אותם לעבודה עם ילדים בשיטות טיפול המבוססות על מחקרים, ועוקב אחר איכות הטיפול שהם מעניקים. במקומות שבהם פועלת תוכניות מסוג זה, ממשלות מציעות להורים עניים תמריצים שונים כדי לשלוח אליהן את ילדיהם, כגון שוברים לקניית מזון.

למרות כל ההבדלים ביניהן, המיומנויות שהושגו משותפיות פרטיות וציבוריות במערכות חינוך במדינות עשירות — בדומה לבתי ספר בארה"ב שהוקמו על ידי ארגונים קהילתיים שחכרו אותם מרשות מקומית או ארצית, או בתי הספר העצמאיים למחצה באנגליה — יכולות להשפיע רבות על התפתחות מוקדמת של ילדים. קבוצת מוסדות אקדמיים באנגליה תסייע בקרוב לבדוק מודל של חינוך טרום יסודי חדש בכמאה מוקדים מסביב לניירובי.

בחלק מהמקומות הללו, בהם קשה למצוא כוח אדם המסוגל לטפל בילדים, הטכנולוגיה יכולה לסייע. רוב העובדים בתחום כמעט אינם מקבלים הדרכה והתשלום זעום. אך המצאות חדשות מקדמות את כישוריהם של המורים במהירות ובזול. כך, למשל, כחלק מפרויקט בקניה שנקרא "טאייארי" חולקו טאבלטים לכ-1,700 גננות, שבעזרתם הן מקבלות תוכנית לימודים המעודכנת מדי יום. בדרום אפריקה מממן "Innovation Edge" עשרות פרויקטים דומים, מאפליקציה עם תוכנית לימודים לגיל הרך ועד למשחק מציאות מדומה שמטרתו ללמד את המורים כיצד לעשות את עבודתם. ייתכן שהתשבחות המורעפות על תוכניות החינוך לגיל הרך מוגזמות, שכן הן אינן הדבר היחיד הנחוץ כדי להפוך ילדים למבוגרים מצליחים. עם זאת, הן בהחלט הכרחיות לכך. בין אם זה נעשה באמצעות טאבלטים ומשחקי מחשב, ובין אם דרך משחקים על מחצלות, שיפור החינוך לגיל הרך יכול להעניק למיליוני ילדים סיכוי טוב יותר להתגבר על מצוקות שנתקלו בהן בשלב מוקדם בחיים.